

het gezegeld wordt, is me niet gebleken. 4 maart 1817 werd wel het zegel van de algemene synode, de provinciale en classicale bestuurscolleges bij Koninklijk Besluit vastgesteld, maar het gebruik ervan werd slechts aanbevolen. Reeds in de zestiende eeuw waren er hervormde gemeenten die een zegel hadden. Soms raakte een zegel in onbruik. Juist in onze tijd is de belangstelling voor kerkzegels gegroeid en hebben tal van gemeenten een zegel aangenomen. De Commissie voor de Archieven wil erbij behulpzaam zijn met 'Richtlijnen voor het ontwerpen van kerkzegels' waardoor wildgroei en kitsch worden tegengegaan. De auteur van dit fraai uitgegeven boek heeft getracht van elk zegel de herkomst na te gaan; vaak moest hij 'onbekend' vermelden. Wel geeft hij van elk afgebeeld zegel een nauwkeurige beschrijving en, waar nodig, een korte toelichting. Vooraf wordt een (helaas zeer summiere) schets van het gebruik van de kerkzegels gegeven, waarin wel wordt verwezen naar de heraldiek, maar vreemd genoeg niet naar de sfragistiek. Al bladerend in deze uitgave raakt men geboeid door de grote variëteit, zowel van de gekozen symbolen als van de bijbehorende, meestal aan de bijbel ontleende zinspreuken. Er zijn ware kunststukjes bij, er zijn er ook die maar wat in elkaar geknutseld zijn. Het boek heeft een aantal waardevolle bijlagen, waarin we naast verschillende indices (op bijbelteksten, heiligennamen en plaatsnamen) o.m. de gebruikte symbolen en zinspelingen gerubriceerd vinden. Meest gebruikte tekst: Hooglied 2:2 (waaraan ook de titel van het boek is ontleend). Ook zijn de genoemde Richtlijnen opgenomen. Besloten wordt met een lijst van geraadpleegde 'bronnen'. Jammer vind ik het, dat de afbeeldingen zo verschillen in kwaliteit; de meeste zijn reproducties van een tekening, soms is ook volstaan met een foto van het afgedrukte lakzegel. De auteur schrijft in zijn inleiding, dat het afsluiten van een boek als dit eigenlijk niet mogelijk is: 'Steeds kom je weer informatie tegen'. Dit lijkt me een misvatting. Men dient te onderscheiden tussen het onderzoek naar de geschiedenis van het kerkzegelgebruik (en dat kan per gemeente, provincie enz. natuurlijk steeds nieuwe gegevens

opleveren) en de beschrijving van de zegels die thans in gebruik zijn. Als elke hervormde gemeente naar waarheid opgave heeft gedaan van het door haar gebruikte kerkzegel, dan hebben we toch voor het heden wat we willen? – Helaas hebben nog ca. 200 gemeenten een desbetreffende vraag niet beantwoord, maar het moet mogelijk zijn ook over die gemeenten zekerheid te verkrijgen. – Dan zou het boek a.h.w. het officiële handboek van de hervormde kerkzegels kunnen zijn. Nu wordt het gepresenteerd als een catalogus van een verzameling (aldus de voorzitter van de Commissie voor de archieven in zijn verantwoording) en dat is op zichzelf toch een felicitatie waard. Strikt genomen kan men dan echter niet spreken van 'de kerkzegels van de Nederlandse Hervormde Kerk'. Maar die tweeslachtigheid is het gevolg van het ambivalente karakter van het hervormde kerkzegel. De uitgave werd mogelijk gemaakt door de Stichting Kerkelijk Grootboek die t.g.v. haar zilveren jubileum de financiering op zich nam. Helaas zijn hier en daar fouten blijven staan die vermeden hadden kunnen worden wanneer er voor de voorbereiding meer tijd genomen was, zoals de opmerking over de 'sabel' in het wapen van Amstel (foutief overgenomen uit Laurillards 'Op uw stoel door uw land') of de spelling Teurs voor Theux of Teux (blz. 13). Het ligt echter in de bedoeling periodiek aanvullingen en correcties op het boek te geven. naar op de laatste pagina wordt megedeeld. Dan horen we misschien ook iets meer over de schimmige figuur van 'de conservator van de kerkzegels' die af en toe in de tekst opduikt, zonder dat duidelijk is geworden wie deze functionaris is en welke taak hij of zij heeft.

Aart de Groot

¶ **R. Kuiper, *Uitzien naar de zin. Inleiding tot een christelijke geschiedbeschouwing*, Leiden, 1996, 124 blz. ISBN 90-5030-652-7. f 24,95.**

Anders dan de titel zou doen vermoeden, gaat dit boekje niet alleen maar over de christelijke ge-